

Ценклер Н.І.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні основи формування концепції трансформації економіки регіону в контексті активізації євроінтеграційних процесів. Розглянуто сутність євроінтеграції як форми міжнародної економічної інтеграції. Запропоновано авторський підхід до трактування змісту процесів трансформації економіки регіону. Виділено та охарактеризовано чотири основні напрями реалізації концепції трансформації економіки регіону в умовах євроінтеграції. Наголошено на важливості кластеризації у процесі активізації євроінтеграційних процесів на регіональному рівні.

Ключові слова: концепція, трансформація економіки, регіон, євроінтеграція, напрями реалізації, кластеризація.

Постановка проблеми. Активізація міжнародних інтеграційних процесів є невід'ємною складовою сучасних процесів розвитку світової економіки. Водночас, міжнародна економічна інтеграція формує низку важливих викликів для економічних систем багатьох держав, оскільки вимагає провадження цілеспрямованої як внутрішньої, так і зовнішньоекономічної політики, результати якої часто суперечливі. Зростання ефективності управління міжнародними інтеграційними (і євроінтеграційними) процесами, на наш погляд, неможливе без концептуалізації необхідних реформ та формування єдиної методологічної та правової бази для їх впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні та прикладні аспекти, пов'язані із проблематикою статті, уже частково розглядалися вітчизняними вченими-економістами. Зокрема, теоретичні основи дослідження трансформації економіки регіону обґрунтовані у працях Ю. Гаджиева, В. Гусарової, Б. Дапилишина, М. Долішнього, О. Жихор, Т. Качали, Н. Кузьминчук, В. Мікловди, В. Панна, Я. Столярчук, І. Сторонянської, Л. Шевчук, І. Школи та ін. Згадані автори узагальнюють та аналізують сучасні наукові теорії і концепції, роблячи припущення про можливості їх застосування у вітчизняній економічній науці та практиці регіонального управління.

Окремо виділяється науковий напрям, представлений працями широкого кола науковців, що присвячений проблематиці

євроінтеграційних процесів в Україні. Зокрема, цей напрям сформований працями таких українських вчених як Є. Кіш, С. Коваленко, О. Ковальова, Ю. Макогон, Є. Медведкіна, Л. Самосьонюк, С. Череватий та ін. В окремих дослідженнях звертається також увага на регіональний вимір європейської інтеграції, однак основні теоретичні узагальнення присвячені питанням міждержавних інтеграційних процесів.

З огляду на викладений вище аналіз доробку вітчизняної науки стосовно аналізу проблем трансформації економіки регіону в умовах євроінтеграції можемо відзначити потребу в узагальненні та концептуалізації наявних підходів і формування єдиної методологічної основи подібних досліджень.

Формулювання цілей статті. Мета статті є обґрунтування теоретико-методологічних основ формування концепції трансформації економіки регіону в контексті активізації євроінтеграційних процесів.

Опис основної матеріалу дослідження. Як слушно стверджує В. Байденко, у сучасному світі, який увійшов до третього тисячоліття, розвиток України визначається в загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу здобуття освіти та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства [1, с. 15].

На початку XXI століття трансформаційні процеси у світовому господарстві суттєво динамізувались і набули системного характеру, результатом чого стало формування глобальної моделі економічного розвитку. Інтегруючи структурні елементи міжнародної економічної системи, вона надає їй внутрішньої цілісності та єдності на основі поглиблення

© **Ценклер Наталія Іванівна**, к.е.н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Ужгород, тел.:+380508290607, e-mail: cenkler.knteu@gmail.com

інтернаціоналізації виробництва та обміну, зростання рівнів транснаціоналізації та інтеграції національних економік, модернізації технологічної основи сучасної ринкової системи, утвердження універсальних стандартів життєдіяльності та формування інститутів глобального менеджменту. Однак, економічний глобалізм має суперечливий і асиметричний характер, а його вигоди та загрози розподіляються вкрай нерівномірно як у міжкраїновому, так і в секторально-галузевому розрізах, що свідчить про нинішню його нездатність забезпечити тривалу економічну рівновагу у світовому масштабі [6, с. 1].

Погоджуючись із В. Дербенцевим та ін., можемо виділити три домінуючі тенденції, що визначатимуть розвиток світової економіки в ХХІ ст.: - посилення глобалізаційних процесів; - подальша лібералізація міжнародної економічної діяльності; - зростання ролі інтеграційних процесів [5].

Зупинимося детальніше на третій згаданій тенденції, яка має безпосередній стосунок до предмету нашого дослідження.

Міжнародна економічна інтеграція – це процес взаємопроникнення, зрощення економік сусідніх країн в єдиний господарський комплекс на основі стійких економічних зв'язків на мікро- і макрорівнях. На мікрорівні, тобто на корпоративному рівні, окремі компанії різних країн вступають в прямі господарські зв'язки. Особливу роль тут грають транснаціональні корпорації. На макрорівні виникає загальна стратегія економічного і політичного розвитку країн, заснована на виробленні загальних правил переміщення товарів і послуг, капіталу, робочої сили. Реальна інтеграція є поєднанням ринкових (стихійних) механізмів формування єдиного економічного простору з цілеспрямованими діями держави [9].

Інтеграційні процеси охоплюють передусім країни, що територіально входять в один макрорегіон. Головною передумовою реальної інтеграції країн є приблизно однаковий рівень економічного розвитку, сумісність господарських механізмів, соціально-економічна і правова однорідність. Основні макроекономічні показники також не повинні істотно розрізнятися. Саме тому найбільш ефективною є інтеграція економічно розвинених країн.

З огляду на те, що інтеграція стає імперативом сучасної економіки, фахівці стверджують про формування особливого інтеграційного підходу до розвитку, який об'єднує представників різних суспільних наук і, поряд з цим, специфікується природою, функціональними і структурними особливостями соціально-економічних систем, до яких він застосовується. Застосування інтеграційного

підходу до розвитку національної економіки обумовлене потребою в оптимізації організації економічного простору держави, примноженні соціально-економічного потенціалу регіону з метою визначення траєкторії його включення у глобальну господарську систему [7, с. 136].

Євроінтеграційні процеси, на відміну, від аналогів у інших макрорегіонах світу, мають суттєве історичне підґрунтя. Можемо погодитися у цьому контексті із думкою С. Череватого про те, що в основі європейської інтеграції лежать достатньо тісні торгівельні, економічні, фінансові та науково-технічні відносини, інтенсивний міграційний обмін між низкою країн Європи; і на Європейському континенті історично склався спільний соціально-економічний простір, що базувався на системі Магдебурзького права, мережі європейських університетів, розгалужених торговельних шляхах та ярмарках, промисловій революції, науково-технічному прогресу, постійно зміцнювали соціально-економічний фундамент європейської інтеграції [8].

Виходячи із викладеного вище, ми трактуємо євроінтеграційні процеси як сукупність динамічних явищ взаємної адаптації економічних систем держав та регіонів, метою яких є формування суперсистеми із певним ступенем тісноти та визначеним характером взаємозв'язків у рамках Європейського макрорегіону.

Євроінтеграційні процеси можна трактувати і як макрорегіональний вимір економічної інтеграції загалом. Водночас варто взяти до уваги, що процеси європейської інтеграції охоплюють також нижчі ієрархічні рівні (державний, регіональний та локальний) і мають особливо інтенсивний характер, не обмежуючись лише соціально-економічною сферою. З огляду на це, а також на прогресивний характер тенденцій економічного розвитку країн Європейського Союзу, можемо констатувати інноваційний характер європейської інтеграції.

Відповідно до об'єктів інтегрування інноваційна інтеграція може відбуватися на таких рівнях: - мікроекономічному (інтегрування здійснюється шляхом прямих зв'язків підприємств, установ і організацій, що беруть участь в інноваційній діяльності, та окремих індивідуумів); - мезоекономічному (на рівні окремих галузей економіки та/або окремих регіонів країн, що інтегруються); - макроекономічному (національні інноваційні системи інтегруються задля реалізації міжнародних інтеграційних проектів, програм, і домовленостей у галузі інноваційної діяльності); - мегаекономічному (на рівні регіонів світу або між такими регіонами із створенням

наднаціональних інноваційних систем та систем управління ними) [3, с. 56; 4, с. 10].

Очевидно, що економічний розвиток регіону в умовах євроінтеграції слід розглядати саме на мезоекономічному рівні. Тим не менш, внутрішня структура інноваційного розвитку регіональної економіки при такому підході має бути диференційованою і містити систему просторових форм інноваційної діяльності.

На думку низки науковців, просторові форми інноваційної діяльності – це організовані в просторі й часі інноваційні структури, що характеризуються концентрацією необхідних інноваційних ресурсів, обмежені територіально й задіяні або можуть бути включені до інноваційної інфраструктури регіону. Як зазначають автори, територіально такі просторові форми можуть бути: - точкові (одиночне інноваційне підприємство); - ареальні (інноваційні кластери, стратегічні альянси, технологічні парки, інноваційні інкубатори, технополіси); - мережеві (інноваційні мережі: віртуальні та мережі інноваційного бізнесу, науково-технічні мережі тощо); - регіональні (інноваційно активні регіони в масштабах країни) [2, с. 65].

Власне, формування регіональних просторових форм інноваційної діяльності, на нашу думку, є перспективним напрямком євроінтеграційних процесів, зокрема в Україні. Відповідно, створення інноваційно активних регіонів у поєднанні із активізацією транскордонного співробітництва, насамперед у науково-технічній та освітній сферах, може бути ключовою передумовою забезпечення стійкого зростання національної економіки.

З урахуванням кластерної та інших сучасних моделей розвитку економіки регіону, а також із точки зору євроінтеграційних процесів хочемо наголосити на вагомості категорії «трансформація економіки регіону», яку ми трактуємо як якісні та кількісні зміни у структурі та основних характеристиках підсистем економічної системи регіону, що спрямовані на її адаптацію до нових умов зовнішнього середовища. Саме на основі запропонованого визначення буде обґрунтовано та розроблено концепцію трансформації економіки регіону в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів.

З урахуванням наявних проблем розвитку пріоритетних видів економічної діяльності та виявлених тенденцій перебігу євроінтеграційних процесів, а також підходів до регулювання регіонального економічного розвитку в нашій державі, вважаємо за доцільне обґрунтувати концепцію трансформації економіки регіону в умовах євроінтеграційних процесів. На наш погляд така концепція повинна передбачати чотири головні напрями реалізації, що

ґрунтуються на особливостях сучасної європейської інтеграції та специфіці регіонального економічного розвитку в Україні.

1. Децентралізація. Розглядаючи, головним чином, децентралізацію економічну, також маємо на увазі й децентралізацію у широкому розумінні, що передбачає свободу вибору як для населення регіону, так і для уповноважених інституцій напрямків форм та інтенсивності міжнародних інтеграційних процесів. Іншими словами, основою децентралізації у євроінтеграційному розумінні є передача повноважень пов'язаних із соціально-економічними аспектами міжнародної інтеграції від центральних органів державної влади до регіонального та локального рівня управління (самоврядування). Зрозуміло, що напрямки міжнародної інтеграції у регіоні повинні визначатися лише на основі наявної нормативно-правової бази та у межах повноважень місцевих владних інституцій.

2. Реструктуризація. Відповідно до сучасних підходів управління розвитком економіки регіону, реструктуризація або трансформація структури економіки регіону повинна здійснюватись у напрямку активізації розвитку найбільш перспективних галузей та видів економічної діяльності. У той же час інші галузі мають функціонувати на тому рівні який у достатній мірі забезпечує потреби населення регіону та відповідає національним інтересам. Зрозуміло, що найбільш динамічною та перспективною складовою економіки регіону із точки зору міжнародних інтеграційних процесів є сфера послуг. Відтак, на наш погляд, основним напрямом реструктуризації економіки регіону в контексті євроінтеграції повинна бути активізація розвитку низки галузей сфери послуг, особливо найбільш соціально значущих та інтернаціоналізованих. Ще одним сектором економіки, що потребує інтенсифікації розвитку в умовах євроінтеграційних процесів, є інноваційна діяльність.

3. Кластеризація. З урахуванням здійсненого вище аналізу підходів до регіональної кластеризації економіки та її ролі у процесі євроінтеграції, вважаємо, що саме утворення та ефективне функціонування економічних кластерів, головним чином у прикордонних регіонах, забезпечує хорошу можливість для транскордонної співпраці, особливо у науково-технічній та інноваційній сфері. Очевидно, що кластеризація в такому розумінні може бути одним із безпосередніх наслідків децентралізації, її важливим організаційно-економічним результатом на локальному рівні.

4. Інтернаціоналізація. Як один із глобалізаційних процесів інтернаціоналізація неминуче супроводжує розвиток національних

економік більшості країн світу. Налагодження міжнародних зв'язків у різних формах переважно позитивно сприймається владними та бізнес-елітами, однак, загалом має неоднозначні соціально-економічні наслідки. Сутність інтернаціоналізації як напрямку реалізації концепції трансформації економіки регіону в умовах євроінтеграційних процесів, на наш погляд, полягає у врегулюванні основних проблем і усуненні недоліків міжнародних економічних зв'язків на регіональному рівні. Насамперед потребують уваги питання інвестиційної конкурентоспроможності регіонів, регіональної економічної безпеки, гарантування інтересів місцевого населення при залученні іноземного капіталу в економіку регіону. Неодмінним наслідком інтернаціоналізації також є транснаціоналізація, яка, незважаючи на досить неоднозначне сприйняття у наукових та бізнес-колах в сучасних умовах, є важливим рушієм міжнародної економічної інтеграції на регіональному рівні.

Окреслені нами напрями доцільно розглядати лише із системної точки зору, при цьому варто зауважити, що усі вони стосуються функціонування двох підсистем євроінтеграції – власне регіональної та міжнародно-інституційної. З точки зору регіональної підсистеми окреслені напрями є перспективними шляхами її розвитку, а з погляду міжнародних інституцій – це критерії та вимоги, що зумовлюють можливість взаємної «гравітації» та, як наслідок, налагодження тісних інтеграційних зв'язків (рис. 1).

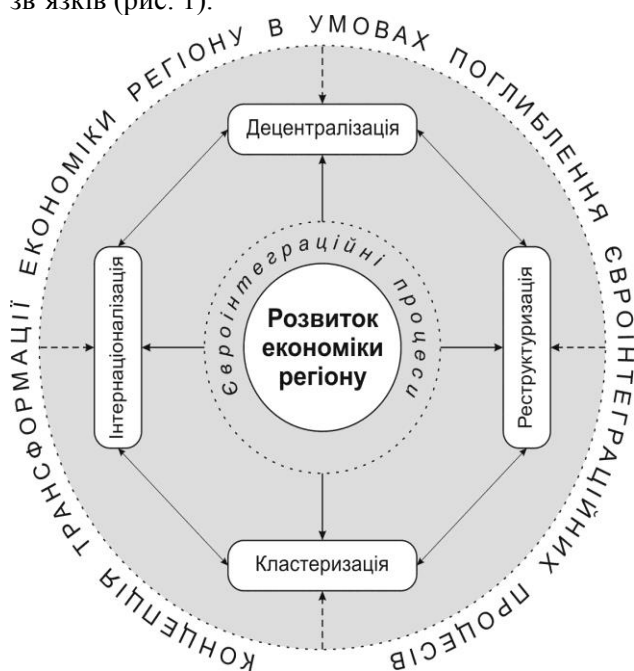

Рис. 1. Основні напрями реалізації концепції трансформації економіки регіону в умовах євроінтеграційних процесів*

*Розроблено автором.

Євроінтеграційні системи на регіональному рівні, що функціонують у низці країн Європейського Союзу, підтверджують тезу про те, що дотримання євроінтеграційних вимог має бути системним і здійснюватися у відповідності до загальнодержавної політики у цьому напрямку. Іншими словами, за відсутності євроінтеграційних орієнтацій з боку державних органів влади європейська регіональна самоідентифікація та сформована свідомість регіональних еліт не можуть бути достатнім чинником для активізації євроінтеграційних процесів. З іншого боку, цілеспрямована євроінтеграційна політика держави також повинна спиратися на відповідні орієнтації регіональних суспільних груп, адже без підтримки євроінтеграційних заходів більшістю населення держави відповідна політика буде неефективною і навіть може призвести до деструктивних соціально-економічних наслідків.

Сутність пропонованої нами концепції полягає зовсім не у дезінтеграції національної та регіональної економіки. Відповідно до нових тенденцій в економічній науці, пов'язаних із використання положень синергетики та нелінійного розвитку, концепції кластеризації, диференціація суб'єктів економічного зростання не обов'язково поєднується із їх дезінтеграцією та регресивними змінами у національній економіці.

Поширення набуває нова парадигма державного регулювання економіки, яка базується на координуючій і спрямовуючій функціях державного регулювання. Ініціатива щодо вибору форм та напрямків трансформації має належати регіонам. Виходячи з цього, децентралізація, яка поширюється і на внутрішньорегіональний рівень, відповідно до сучасних тенденцій розвитку економіки має базуватися на кластеризації.

Утворення економічних кластерів у відриві від соціального середовища регіону практично неможливе, оскільки сама сутність процесу економічної кластеризації пов'язана із тісною інтеграцією її суб'єктів у соціально культурне та природне середовище регіону. Як відомо, основна риса кластера – це наявність взаємозв'язків з іншими елементами територіальної структури економіки, незалежно від їхнього просторового розташування, генезису та функцій. Власне міжкластерна взаємодія в умовах євроінтеграції має відбуватися і в формі транскордонної співпраці, тому розглядаючи розвиток економіки регіону в контексті євроінтеграційних процесів неможливо оминати увагою проблеми кластеризації та її ролі у формуванні міжнародних економічних зв'язків на регіональному рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, запропонована концепція трансформації економіки регіону, що передбачає якісні та кількісні зміни у структурі та основних характеристиках підсистем його економічної системи, спрямовані на її адаптацію до нових умов зовнішнього середовища, і базується на чотирьох основних напрямках реалізації: централізація, реструктуризація, кластеризація та інтернаціоналізація. Особливий акцент, на нашу

думку, необхідно зробити на міжнародній, насамперед інноваційній кластеризації, приклади успішного використання якої для активізації європейських процесів на регіональному рівні уже наявні.

Перспективними напрямками дослідження є обґрунтування напрямів та механізмів реалізації стратегії розвитку економіки Карпатського регіону в умовах євроінтеграції.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байденко В.І. Болонський процес: структурна реформа вищої освіти Європи / В.І. Байденко. – К., 2008. – 128с.
2. Жихор О.Б. Розміщення інновацій в економічно розвинених регіонах України / О.Б. Жихор, В.А. Янковська, Н.В. Кузьминчук // Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : збірник тез доповідей П'ятої міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 29 вересня-1 жовтня 2011 року. – Суми : ТОВ «ГД «Папірус», 2011. – С. 65-69.
3. Макогон Ю. Стратегія інноваційного розвитку України в контексті інтеграції в Європейський Союз / Ю. Макогон, Е. Медведкіна // Журнал європейської економіки. – 2008. – Т. 7 (№ 1). – С. 45-59.
4. Самосьонюк Л. М. Теоретичне підґрунтя інноваційної інтеграції / Л.М. Самосьонюк // Економічний часопис - XXI : науковий журнал. – К., 2012. – №11-12 (1). – С.9-11.
5. Синергетичні та еконофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем. Монографія / В.Д. Дербенцев та ін. – Черкаси: Брама-Україна, 2010. – 287 с.
6. Столярчук Я.М. Асиметрія глобального розвитку: соціально-економічний вимір : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.02 / Столярчук Ярослава Михайлівна ; Державний вищий навчальний заклад "Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана". - К., 2009. - 34 с.
7. Сторонянська І.З. Формування міжрегіональних систем в економіці України / І.З. Сторонянська // Економіка та право. – 2009. – № 1. – С. 136-140.
8. Череватий С.В. Розвиток ідеї європейської інтеграції та її значення для України / С.В. Череватий // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2010. – Вип. 19. – С. 358-366.
9. Экономическая интеграция: предпосылки, характерные черты и классификация [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.grandars.ru/student/mirovaya-ekonomika/ekonomicheskaya-integraciya.html>

REFERENCES

1. Bajdenko V.I. (2008). *Bolons'kij proces: strukturna reforma vishhoj osviti Evropy [Bologna process: the structural reform of higher education in Europe]*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Zhihor O.B., Jankov'ska V. A. & Kuz'minchuk N. V. (2011). Rozmishhennja innovacij v ekonomichno rozvinenih regionah Ukraini [Innovation placing in the economically developed regions of Ukraine]. *Marketing innovacij i innovacij v marketingu – Innovation marketing and innovations in marketing: The collection of proceedings the Fifth International scientific-practical conference in Sumy, September 29 – October 2011*. Sumy: TOV «ГД «Папірус» [in Ukrainian].
3. Makogon Ju. & Medvedkina E. (2008). Strategija innovacionnogo razvitija Ukrainy v kontekste integracii v Evropejskij Sojuz [The strategy of innovational development of Ukraine in the context of integration into the European Union]. *Zhurnal evropejskoj jekonomiki – The Journal of European Economy*, Vol.7 (1), 45–59 [in Ukrainian].
4. Samos'onok L. M. (2012). Teoretichne pidhruntja innovacijnoi integracii [Theoretical grounds of innovational integration]. *Ekonomichnij chasopis - XXI: naukovij zhurnal – Economic journal of XXI century – scientific journal*, 11-12, 9-11 [in Ukrainian].
5. Derbencev V. D. (2010). *Sinergetichni ta ekonofizichni metodi doslidzhennja dinamichnih ta strukturnih harakteristik ekonomichnih sistem [Synergetic, economical and physical methods of investigation of the dynamic and structural characteristics of economic systems]*. Cherkasy: Brama-Ukraina [in Ukrainian].
6. Stoljarchuk Ja.M. (2009). Asimetrija global'nogo rozvitku: social'no-ekonomichnij vimir [The asymmetry of global development: socio-economic dimension]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman [in Ukrainian].
7. Storonjans'ka I.Z. (2009). Formuvannja mizhregional'nih sistem v ekonomici Ukrainy [The formation of inter-regional systems in the economy of Ukraine]. *Ekonomika ta pravo – Economy and law*, 1, 136-140 [in Ukrainian].
8. Cherevatyj S.V. (2010). Rozvytok idei ievropejs'koi intehratsii ta ii znachennia dlia Ukrainy [The development of the idea of European integration and its importance for Ukraine]. *Suchasna ukrains'ka polityka. Polityky i politolohy pro nei – Modern Ukrainian policy. Politicians and political analysts' opinion*. 19, 358-366 [in Ukrainian].
9. *Ekonomicheskaja integracija: predposylki, harakternye cherty i klassifikacija [Economic integration: background, characteristics and classification]*. Retrieved from <http://www.grandars.ru/student/mirovaya-ekonomika/ekonomicheskaya-integraciya.html> [in Russian].